

Samenvatting

Achtergrond

De afgelopen jaren zijn er veel asielmigranten naar Nederland gekomen, waarbij Syriërs en Eritreeërs de belangrijkste groepen vormen. Een groot deel van hen heeft een verblijfsvergunning asiel in Nederland gekregen. Er leven zorgen over de structurele integratie van asielmigranten, bijvoorbeeld wat betreft hun arbeidsmarktparticipatie en sociale integratie. Daarnaast zijn er ook zorgen over het draagvlak voor de Nederlandse rechtsstaat onder deze groep. Dit vanwege de context waar veel statushouders uit afkomstig zijn: in de regel staat de rechtsstaat in het land van herkomst onder druk en een veelgehoorde veronderstelling is dat mensen uit zulke landen moeite zullen hebben zich te herkennen in de rechtsstatelijke waarden die gelden in Nederland. Tegelijkertijd is het aannemelijk dat het ontbreken van een efficiënt rechtsstatelijk kader in het land van herkomst meegespeeld kan hebben in de beslissing om te migreren. In dit geval zouden we verwachten dat statushouders juist bijzonder positief staan tegenover de Nederlandse rechtsstaat. In tegenstelling tot vraagstukken over structurele en sociale integratie van statushouders in Nederland, waar al veel onderzoek naar gedaan is (en wordt), is er nog weinig bekend over hoe deze groep zich verhoudt tot de Nederlandse rechtsstaat. Dit onderzoek biedt een eerste indruk van steun voor de rechtsstaat onder statushouders.

Statushouders zijn een interessante groep met betrekking tot steun voor de rechtsstaat. Dit is ten eerste omdat zij, zoals eerder genoemd, vanwege hun achtergrond doorgaans een ander referentiekader zullen hebben dan de gemiddelde Nederlander. Als nieuwkomers maken zij kennis met alle facetten van Nederland, en de rechtsstaat is daar een van. Het is niet bekend hoe deze relatie met de rechtsstaat vorm krijgt en hoe het in het algemeen is gesteld met steun voor de rechtsstaat onder statushouders. Ten tweede krijgen statushouders meteen bij aankomst in Nederland te maken met de rechtsstaat, in de vorm van de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) en de verschillende procedures die zij moeten doorlopen aan het begin van hun verblijf. Het is goed mogelijk dat deze ervaringen samenhangen met steun voor de rechtsstaat. Draagvlak voor de rechtsstaat onder de bevolking is essentieel voor het goed functioneren en voortbestaan ervan. Daarom reikt de relevantie van de hier opgeworpen vragen verder dan het veld van migratieonderzoek of integratiebeleid. Meer inzicht in steun voor de rechtsstaat en de achterliggende processen kan bijdragen aan evidence-based beleid om draagvlak voor de rechtsstaat voor de gehele bevolking te waarborgen. Het huidige onderzoek moet gezien worden als een 'pilotstudie' die een eerste, beperkte aanzet doet tot een antwoord op de hier gestelde vragen.

Het begrip 'steun' in dit onderzoek en onderzoeksvragen

Steun voor de rechtsstaat kan op verschillende manieren benaderd worden. In het huidige onderzoek is gekeken naar (1) identificatie als onderdeel van de Nederlandse rechtsstaat; (2) draagvlak voor de kernwaarden en -principes van de Nederlandse rechtsstaat; (3) evaluaties van de prestaties van de Nederlandse rechtsstaat; en (4) vertrouwen in de instanties van de Nederlandse rechtsstaat. Het theoretische model staat uitgebreider beschreven in hoofdstuk 2. In het onderzoek is gekeken naar een tweetal factoren die zouden kunnen meespelen in steun voor de rechtsstaat. De onderzoeksvragen die centraal staan in dit onderzoek zijn:

- 1 Hoe is het gesteld met identificatie als onderdeel van de Nederlandse rechtsstaat onder statushouders?

- 2 Hoe kijken statushouders aan tegen de kernwaarden en grondbeginselen van (de instanties van) de Nederlandse rechtsstaat?
- 3 Hoe beoordelen statushouders de prestaties van de Nederlandse rechtsstaat?
- 4 Hoe is het gesteld met vertrouwen in de Nederlandse rechtsstaat en zijn instanties onder statushouders?
- 5 Wat is het belang van ervaringen met instanties voor steun voor de rechtsstaat?
- 6 Wat is het belang van kennis van de rechtsstaat voor steun voor de rechtsstaat?

Onderzoeksmethode

Omdat statushouders een groep vormen die vaak moeilijk te bereiken is voor deelname aan wetenschappelijk onderzoek, vraagt onderzoek onder deze groep om een zorgvuldige benadering. Om deze reden werden de onderzoeksvragen onderzocht met behulp van een combinatie van (zowel kwalitatieve als kwantitatieve) methoden, elk met hun eigen voor- en nadelen. We hielden interviews met twintig Syrische statushouders met een variërende verblijfsduur in Nederland, verspreidden een vragenlijst onder 72 deelnemers aan het participatieverklaringstraject (PVT) en hielden focusgroepen met trainers van de PVT-workshops op verschillende locaties door het land. Deze methoden vulden elkaar aan en boden zo een eerste indruk van steun voor de rechtsstaat onder statushouders. De methoden worden verder toegelicht in hoofdstuk 3. Daar wordt ook verder ingegaan op de representativiteit van de deelnemersgroep.

Belangrijkste bevindingen

De resultaten van ons onderzoek wijzen uit dat de deelnemende statushouders de Nederlandse rechtsstaat over het algemeen steunen, volgens de verschillende gedefinieerde vormen. De resultaten worden verder toegelicht in hoofdstuk 5.

Geïnterviewde statushouders identificeren zich als onderdeel van de rechtsstaat; verblijfszekerheid speelt een rol

De geïnterviewden identificeren zich (een enkele uitzondering daargelaten) als onderdeel van de Nederlandse rechtsstaat. Zij hebben het gevoel dat zij dezelfde rechten hebben als andere mensen in Nederland en dat zij gelijk worden behandeld. Verschillende deelnemers zijn zich ervan bewust dat zij wat stemrecht betreft (nog) geen gelijke rechten hebben, maar de meeste mensen noemen dit logisch. Zij interpreteren dit doorgaans niet als ongelijkheid en dit vormt dus ook geen obstakel voor identificatie als onderdeel van de rechtsstaat. Onzekerheid over verblijfsstatus daarentegen kan wel gezien worden als obstakel voor identificatie als onderdeel van de rechtsstaat. Verschillende geïnterviewden geven aan dat zij zich niet volledig beschermd voelen door de Nederlandse overheid zolang de kans bestaat dat zij misschien teruggestuurd worden naar Syrië; ook een aantal trainers van het PVT noemt het belang van verblijfszekerheid voor de positie van nieuwkomers in de Nederlandse rechtsstaat.

Breed draagvlak voor vrijheid onder geïnterviewde statushouders

De geïnterviewden delen de waarden van vrijheid en gelijkheid, twee belangrijke kernwaarden van de Nederlandse rechtsstaat. Veel van hen zijn ook van mening dat het parlement zich niet mag mengen in rechterlijke uitspraken, waarmee zij het principe van machtenscheiding onderschrijven. De geïnterviewden vinden vrijheid belangrijk en zij geloven zonder uitzondering dat hier grenzen aan moeten zijn, bijvoorbeeld op het moment dat uitingen van vrijheid anderen schaden of beledigen. Soortgelijke patronen komen terug in onderzoek onder de algemene Nederlandse bevolking, dat ook laat zien dat mensen vinden dat vrijheid grenzen moet kennen. Het draagvlak voor vrijheid onder de deelnemers aan het onderzoek lijkt verder te

reiken dan het eigen belang: zo zijn ook niet-religieuze geïnterviewden voorstander van vrijheid van religie en onderstrepen religieuze mensen juist het belang van de vrijheid om geen geloof aan te hangen.

Gelijkheid belangrijk voor geïnterviewden, met name gendergelijkheid

Ook gelijkheid is belangrijk voor de geïnterviewde statushouders en zij zijn van mening dat hier geen grenzen aan zouden moeten zijn. Een veel terugkerend onderwerp is gendergelijkheid; een thema dat zowel door mannen als door vrouwen ter sprake wordt gebracht. De geïnterviewden onderschrijven allemaal het belang van gelijke rechten voor mannen en vrouwen, hoewel een deel van hen wel vraagtekens zet bij de mate waarin alle Syriërs in Nederland hier daadwerkelijk naar leven. Ook de trainers van het PVT denken dat recente statushouders zich vaak wel bewust zijn van gendergelijkheid in Nederland maar dat zij hier nog niet volledig van overtuigd zijn. Daarnaast uiten sommige trainers hun zorgen over draagvlak voor homorechten onder recente statushouders. In de meerderheid van de interviews waar deze vorm van gelijkheid ter sprake kwam, toonden de deelnemers zich overigens positief over homorechten.

Geïnterviewden zijn tevreden over Nederlandse rechtsstaat in vergelijking met de Syrische; ook kritische geluiden over functioneren van de rechtsstaat

Wat betreft prestaties van de Nederlandse rechtsstaat tonen de geïnterviewde statushouders zich over het algemeen tevreden. Dit wordt met name duidelijk wanneer zij vergelijkingen maken met de Syrische rechtsstaat of politie. Mensen zijn tevreden met de manier waarop ze hun vrijheid en gelijkheid in Nederland beleven en hebben over het algemeen positieve ervaringen met de Nederlandse politie, zeker in vergelijking met de Syrische. Wanneer mensen (spontaan) vergelijkingen maken tussen de situatie in Nederland en hun verwachtingen van de rechtsstaat, zijn sommigen wat kritischer. Geïnterviewden noemen bijvoorbeeld salarisongelijkheid tussen mannen en vrouwen en geven aan dat zij niet hadden verwacht dat dit zou bestaan in de Nederlandse rechtsstaat.

Deelnemers hebben vertrouwen in Nederlandse overheid en instanties

Zowel uit de interviews als uit de vragenlijsten komt naar voren dat de deelnemers aan het onderzoek vertrouwen hebben in de Nederlandse overheid, de IND en de politie. De resultaten van de vragenlijst wijzen er bovendien op dat de deelnemende statushouders erop vertrouwen dat de Nederlandse rechter verdachten met verschillende kenmerken gelijk behandelt. Wat betreft vertrouwen in de overheid is verblijfszekerheid opnieuw een belangrijk punt: geïnterviewden die zich zorgen maken dat zij misschien teruggestuurd worden naar Syrië zeggen de Nederlandse overheid niet of slechts deels te vertrouwen.

Ervaringen met instanties hangen samen met steun voor de rechtsstaat

Ervaringen lijken van aanzienlijk belang voor de verschillende vormen van steun voor de rechtsstaat. Zo ontlenen verschillende geïnterviewden hun gevoel van identificatie als onderdeel van de Nederlandse rechtsstaat aan hun ervaren gelijke behandeling door (overheids)instanties. Tegelijkertijd zijn er ook voorbeelden waarbij ervaringen met instanties mensen het gevoel gaven dat zij anders zijn, wat identificatie als onderdeel van de rechtsstaat ondermijnt. Ook in het vormen van oordelen over de prestaties van de Nederlandse rechtsstaat spelen ervaringen (vanzelfsprekend) een rol. Tot slot geven verschillende geïnterviewden aan dat hun ervaringen met de IND en de Nederlandse politie hebben bijgedragen aan hun vertrouwen in deze instanties. Bij de interpretatie van deze resultaten is het belangrijk om in het achterhoofd te houden dat de asielaanvraag van alle deelnemers aan ons onderzoek

is ingewilligd, en dat dit gezien de situatie in Syrië in de regel ook relatief snel gebeurd is. Het is goed mogelijk dat asielmigranten die langer hebben moeten wachten of zijn afgewezen minder positieve ervaringen met (en daarom negatievere opvattingen over) de Nederlandse rechtsstaat hebben.

Belang van kennis voor steun voor de rechtsstaat lijkt beperkt

Het belang van kennis voor steun voor de rechtsstaat lijkt minder evident op basis van onze resultaten. Wel geven sommige geïnterviewden aan dat zij zich dankzij hun kennis van de Nederlandse taal en hun rechten in Nederland zekerder voelen van hun positie in de rechtsstaat, wat een indicatie is van identificatie als onderdeel hiervan. Ook blijkt dat alle geïnterviewden die tegen inmenging van het parlement in rechterlijke uitspraken zijn, kennis hebben van het principe van de trias politica. Voor draagvlak voor vrijheid en gelijkheid, de twee andere grondbeginselen die werden bekeken in dit onderzoek, zien wij geen verschillen tussen mensen met meer of minder kennis van de rechtsstaat. Daarnaast lijkt er geen verband te zijn tussen kennis en vertrouwen, noch op basis van de interviews als van de vragenlijsten.

Aanvullend onderzoek nodig voor meer inzicht in steun voor de rechtsstaat en achterliggende processen

Het huidige onderzoek heeft een eerste aanzet gedaan tot het bieden van inzicht in steun voor de rechtsstaat onder statushouders. Vanwege het beperkte aantal deelnemers kunnen we echter niet spreken van een representatieve afspiegeling van statushouders in Nederland. Bovendien ontbreekt een benchmark voor steun voor de rechtsstaat onder andere groepen, waaronder de algemene Nederlandse bevolking. Dit maakt het lastig de hier beschreven resultaten te kwalificeren. Hier ligt een taak voor toekomstig onderzoek. Daarnaast is aanvullend onderzoek nodig om het verband tussen kennis en ervaringen enerzijds en steun voor de rechtsstaat anderzijds systematischer te onderzoeken. Op deze manier kan een algemener beeld gevormd worden van steun voor de rechtsstaat onder statushouders.